VI BÖLMƏ.
XARİCİ İQTİSADİ ƏLAQƏLƏR VƏ AZƏRBAYCANIN NƏQLİYYAT-LOGİSTİKA POTENSİALI, BƏLƏDİYYƏ ORQANLARININ TƏŞKİLİ

UOT 33.9

Ümmühəbibə Məmmədtağı qızı QƏLƏNDƏROVA
i.ü.f.d., Bakı Dövlət Universiteti,
“Dünya iqtisadiyyatı” kafedrasının dosenti,
hebibe.qelenderova@gmail.com
https://doi.org/10.30546/4.71.73001.2025.002.0192

AZƏRBAYCANIN XARİCİ İQTİSADİ ƏLAQƏLƏRİNİN MAHİYYƏTİ VƏ ONUN PRİORİTETLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi ölkənin qlobal iqtisadi inteqrasiyasının və davamlı inkişafının gücləndirilməsi məqsədilə Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin fundamental xüsusiyyətlərini, mövcud tendensiyalarını və strateji prioritetlərini təhlil etməkdir.

İşin metodologiyası ticarət və investisiya axınlarının statistik qiymətləndirilməsi, beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq modellərinin müqayisəli təhlili vasitəsilə Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin mahiyyətini və prioritetlərini təhlil etməkdən ibarət olmuşdur.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o, Azərbaycanın milli prioritetlər əsasında xarici iqtisadi əlaqələrinin gücləndirilməsinin davamlı iqtisadi artıma, ixracın diversifikasiyasına və beynəlxalq rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına necə töhfə verə biləcəyini aydınlaşdıracaq və nümayiş etdirəcək.

Tədqiqatın nəticələri Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin getdikcə daha çox diversifikasiya prioritetləri, strateji regional tərəfdaşlıqlar və ixracyönümlü strategiyalar əsasında formalaşdığını, ölkənin qlobal iqtisadiyyata inteqrasiyasını gücləndirən və uzunmüddətli iqtisadi rəqabət qabiliyyətini gücləndirdiyini təsdiqlədi.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi onun Azərbaycanın inkişaf edən xarici iqtisadi, siyasi çərçivəsinin hərtərəfli təhlilindən və qeyri-neft sektorlarına strateji yönləndirməni və regional iqtisadi inteqrasiyanı dayanıqlı milli rəqabətin əsas amilləri kimi vurğulamaqdan ibarətdir.

Açar sözlər: Azərbaycanın iqtisadi əlaqələri, inteqrasiya, milli prioritetlər, beynəlxalq əməkdaşlıq, qlobal, strateji yönləndirmə

Giriş

Xarici iqtisadi əlaqələr (FER) ticarət, investisiya, texnologiya transferi, maliyyə axınları və işçi qüvvəsinin hərəkətliliyi daxil olmaqla, transsərhəd iqtisadi qarşılıqlı əlaqələrin bütün formalarını əhatə edən bir ölkənin qlobal iqtisadiyyatla əlaqəsinin kritik ölçüsüdür. Qloballaşan dünyada heç bir ölkə beynəlxalq bazarlarla məhsuldar əlaqələr qurmadan davamlı iqtisadi artıma nail ola bilməz. FER müqayisəli üstünlüklərə əsaslanan resursların bölüşdürülməsini asanlaşdırır, kapital və texnologiyaya çıxışı artırır və yerli məhsul və xidmətlər üçün yeni bazarlar açır.

Azərbaycan kimi inkişaf etməkdə olan və keçid dövrünü yaşayan ölkələr üçün xarici iqtisadi əlaqələr iqtisadi modernləşmədə və struktur transformasiyasında strateji rol oynayır. Azərbaycanın zəngin təbii sərvət bazasını nəzərə alaraq, FER tarixən ölkəni regional və qlobal iqtisadi sistemlərə inteqrasiya etməklə yanaşı, neft və qaz ixracının monetizasiyası üçün kanallar təqdim etmişdir.

Zamanla FER həm də karbohidrogenlərdən kənarda iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, birbaşa xarici investisiyaların (BXİ) cəlb edilməsi və qeyri-neft ixracının təşviqi üçün alətlərə çevrilmişdir.

FER-in nəzəri əsası klassik və müasir ticarət nəzəriyyələrindən qaynaqlanır. David Rikardonun müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsinə görə, ölkələr daha səmərəli istehsal edə biləcəkləri malların istehsalı və ixracında ixtisaslaşmaqdan faydalanırlar. Heckscher-Ohlin modeli və yeni ticarət nəzəriyyəsi kimi müasir nəzəriyyələr amil ianələrini, miqyas iqtisadiyyatını və texnoloji diffuziyanı vurğulayır. Bu prinsiplər Azərbaycanın xarici iqtisadi strategiyalarının, xüsusən də ticarət, investisiyaların təşviqi və regional əməkdaşlıq sahəsində əsasını təşkil edir [4].

Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin təkamülünü üç əsas mərhələyə bölmək olar:

I: Postsovet keçidi (1991-2000). 1991-ci ildə müstəqillik əldə etdikdən sonra Sovet İttifaqından Azərbaycana xarici iqtisadi əlaqələrin idarə olunmasında məhdud təcrübəyə malik mərkəzləşdirilmiş planlı iqtisadiyyat miras qalmışdır. İlk illər siyasi qeyri-sabitlik, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi və iqtisadi institutların yenidən qurulması zərurəti ilə yadda qaldı. Bu mərhələdə Azərbaycan xarici tərəfdaşlarla diplomatik və ticarət əlaqələri qurmağa başladı və 1992-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT), 1992-ci ildə Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) və Dünya Bankı kimi əsas beynəlxalq təşkilatlara üzv oldu.

Bu dövrdə əlamətdar hadisə 1994-cü ildə beynəlxalq neft şirkətləri konsorsiumu ilə dənizdəki neft yataqlarının istismarı üçün "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması oldu. Bu saziş Azərbaycanın qlobal enerji bazarlarına çıxışını simvolizə etdi və neft sektoruna davamlı xarici investisiyaların əsasını qoydu.

II: Neft Bumu və İqtisadi İnteqrasiya (2001-2014). Bu mərhələ 2006-cı ildə tamamlanan Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) boru kəməri vasitəsilə neftin yüksək qiymətləri və neft ixracının artması nəticəsində sürətli artımla səciyyələnirdi. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələri ticarət həcmlərinin və ölkəyə daxil olan birbaşa investisiyaların artması ilə əhəmiyyətli dərəcədə genişləndi.

Bu illər ərzində Azərbaycan TRASEKA (Avropa-Qafqaz-Asiya Nəqliyyat Dəhlizi) və GUAM (Demokratiya və İqtisadi İnkişaf Naminə Təşkilatı) kimi regional iqtisadi əməkdaşlıq təşəbbüslərini də irəli sürmüşdür. Bu təşəbbüslər ölkənin tranzit potensialını artırmaq və Azərbaycanı Avropa və Mərkəzi Asiya iqtisadi dəhlizlərinə uyğunlaşdırmaq məqsədi daşıyırdı.

III: Diversifikasiya və Qlobal Yenidən Yerləşdirmə (2015-indiki). 2014-cü ildə neftin qiymətinin şokuna və onun ifşa etdiyi iqtisadi zəifliklərə cavab olaraq Azərbaycan xarici iqtisadi strategiyasını diversifikasiyaya yönəltməyə başladı. Ölkə 2016-cı ildə qeyri-neft sektorunun artımını, kiçik və orta sahibkarlığa (KOB) dəstək, turizm, kənd təsərrüfatı və informasiya texnologiyalarının təşviqini vurğulayan "Milli iqtisadiyyat və əsas sektorlar üzrə Strateji Yol Xəritələri"nə start verib.

Azərbaycanın Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) üzvlüyü hələ yekunlaşmasa da strateji hədəf olaraq qalır. Eyni zamanda, ölkə çoxqütblü xarici iqtisadi siyasət nümayiş etdirərək Türkiyə, Rusiya, Çin (Bir Kəmər və Yol Təşəbbüsü vasitəsilə) və Körfəz ölkələri ilə ticarət və investisiya əlaqələrini intensivləşdirib [6].

Xarici iqtisadi qarşılıqlı əlaqələri tənzimləyən hüquqi, institusional və siyasi çərçivələr

Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələri şəffaflığı təmin edən, investisiya cəlb edən və milli maraqları qoruyan bir sıra hüquqi və institusional çərçivələr vasitəsilə tənzimlənir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə və iqtisadi azadlıqlara təminat verir. FER-i dəstəkləmək üçün müxtəlif qanunlar qəbul edilmişdir, o cümlədən:

- İnvestisiya fəaliyyəti haqqında qanun (1995)
- Xarici ticarət haqqında qanun (1997)
- İxracın təşviqi və xüsusi iqtisadi zonalar haqqında qanun (2009)

Bu hüquqi sənədlər xarici ticarəti, gömrük rüsumlarını, xarici investorlar üçün vergi güzəştlərini, dövlət-özəl tərəfdaşlıq mexanizmlərini tənzimləyən qaydaları müəyyən edir.

İnstitusional səviyyədə İqtisadiyyat Nazirliyi, Dövlət Gömrük Komitəsi, İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Agentliyi – AZPROMO və Azərbaycan Mərkəzi Bankı FER siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsində mühüm rol oynayır. AZPROMO xüsusilə ticarət missiyalarının,

investisiya forumlarının təşkilində və yerli və xarici şirkətlər arasında işgüzar uyğunlaşmanın asanlaşdırılmasında mühüm rol oynamışdır.

2021-ci ildə Azərbaycanda “Dövlət-özəl tərəfdaşlıq haqqında” Qanun qəbul edilib və ölkənin xarici ticarət və investisiya mühitini daha da dəstəkləyərək sənaye parklarını və azad ticarət zonalarını idarə etmək üçün İqtisadi Zonaların İnkişafı Agentliyi yaradılıb.

Siyasi baxımdan Azərbaycanın “Azərbaycan 2030: Sosial-İqtisadi İnkişafın Milli Prioritetləri” dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyanın, ixrac potensialının artırılmasının və rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsinin vacibliyini qeyd edir. Bu, BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə (SDGs) uyğunlaşmanı və biznesin aparılmasının asanlığını artırmaq üçün gömrük və ticarət proseduralarının rəqəmsallaşdırılmasını hədəfləyən strategiyalarla tamamlanır [8].

Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin inkişafı sağlam nəzəri prinsiplərə əsaslanan və inkişaf edən milli maraqları rəhbər tutan dinamik prosesdir. Resurslara əsaslanan ilkin mərhələdən daha şaxələndirilmiş və innovasiyaya əsaslanan yanaşmaya qədər Azərbaycanın FER həm qlobal tendensiyalara uyğunlaşmanı, həm də ölkənin regional və qlobal iqtisadi sistemlərdə daha təsirli rol oynamaq istəyini əks etdirir. Mövcud olan hərtərəfli hüquqi və institusional baza ilə indi problem inteqrasiyanın dərinləşdirilməsi, siyasətin ahəngdarlığının artırılması və uzunmüddətli davamlılığı təmin etmək üçün beynəlxalq tərəfdaşlıqlardan istifadə edilməsindən ibarətdir.

Azərbaycanın xarici iqtisadi siyasətində cari prioritetlər və strateji istiqamətlər

Bu gün Azərbaycanın xarici iqtisadi siyasətində ən aktual prioritetlərdən biri ticarət tərəfdaşlarının və ixrac bazarlarının şaxələndirilməsi, xüsusən də ölkənin neft və qaz gəlirlərindən uzunmüddətli asılılığının azaldılması kontekstindədir. 2014 və 2020-ci illərin qlobal neft qiymət şokları karbohidrogen mərkəzli iqtisadiyyatla bağlı zəifliklərini ortaya qoydu. Buna cavab olaraq Azərbaycan qeyri-neft ixrac bazasını genişləndirmək və ənənəvi bazarlardan kənarda iqtisadi tərəfdaşlıqları gücləndirmək strategiyasını sürətləndirdi.

Bu məqsədlə Azərbaycan kənd təsərrüfatı, qida emalı, metallurgiya, yüngül sənaye, informasiya texnologiyaları və turizm kimi sektorları təşviq edir. 2016-cı ildə qəbul edilmiş Kiçik və Orta Müəssisələr Səviyyəsində İstehlak Mallarının İstehsalı üzrə Strateji Yol Xəritəsi bu dəyişikliyi asanlaşdırmaq üçün əsas alətdir. Qeyri-neft mallarının beynəlmiləlləşməsini stimullaşdırmaq üçün ixracın stimullaşdırılması və gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi tətbiq edilib.

Coğrafi şaxələndirmə baxımından Azərbaycan təkcə Türkiyə, Gürcüstan və Rusiya kimi qonşu ölkələrlə deyil, həm də Çin, Körfəz ölkələri, Mərkəzi Asiya respublikaları və Aİ ilə ticarəti genişləndirməyə çalışır. Çin-Azərbaycan Azad Ticarət Dəhlizi kimi təşəbbüslər və Belarus, Latviya və Polşa kimi ölkələrdə ticarət evləri Azərbaycan məhsullarının xaricdə görünməsini və bazara çıxışını artırmaq məqsədi daşıyır.

Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatına görə, xam neft və qaz ixrac gəlirlərində hələ də üstünlük təşkil etsə də (2022-ci ildə təxminən 88%), qeyri-neft ixracı əvvəlki illə müqayisədə 36%-dən çox artıb, bu, ticarətin diversifikasiyası səylərində erkən, lakin ümidverici nəticələri göstərir [9].

Birbaşa xarici investisiyalar (BXİ) Azərbaycanın şaxələndirilmiş və ixracyönümlü iqtisadiyyata keçidində mühüm rol oynayır. Son illərdə Azərbaycan hökuməti investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması, bürokratik maneələrin azaldılması, şəffaflığın və investorların müdafiəsinin beynəlxalq standartlarına uyğunlaşdırılması istiqamətində islahatlar həyata keçirib.

“İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Qanun (1995-ci il) və “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Qanun (2009-cu il) prioritet sektorlara xarici investisiyaların stimullaşdırılması üçün hüquqi əsas yaradır. Sənaye Parklarının (məsələn, Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı, Pirallahı Yüksək Texnologiyalar Parkı) və azad ticarət zonalarının (məsələn, Ələt Azad İqtisadi Zonası) yaradılması xarici investorlara vergi güzəştləri, gömrük imtiyazları və infrastruktura çıxış imkanı verir.

Azərbaycanın investisiyaların təşviqi agentliyi AZPROMO beynəlxalq forumların, ikitərəfli işgüzar görüşlərin və sektora aid investisiya təqdimatlarının təşkilində fəal iştirak edir. Ölkənin Avropa və Asiyanın kəsişməsində yerləşən strateji mövqeyi onun logistika və istehsal mərkəzi

kimi cəlbediciliyini daha da artırır.

Əhəmiyyətlisi odur ki, Azərbaycanın xarici investisiya strategiyası ixraca əsaslanan artım ilə sıx bağlıdır. Hökumət əlavə dəyər istehsalına dəstək verən və xarici bazarlar üçün malları təşviq edən investisiyalara üstünlük verən bir model qəbul etdi. Məsələn, Gəncə və Lənkəran kimi regionlara aqrar-sənaye investisiyaları bu zonaları meyvələr, qoz-fındıq, emal olunmuş qidalar və şərablar üçün ixrac platformalarına çevirmək məqsədi daşıyır.

Bu təşəbbüslərə baxmayaraq, bacarıqlı insan kapitalının daha da inkişaf etdirilməsi, KOM-lar üçün maliyyəyə çıxış və əqli mülkiyyət hüquqlarının tətbiqinin gücləndirilməsi ehtiyacı da daxil olmaqla problemlər qalmaqdadır. Buna baxmayaraq, Azərbaycan Dünya Bankının Doing Business indikatorlarında, xüsusən biznesə başlamaq, tikintiyə icazələr və sərhədlərarası ticarət kimi sahələrdə öz yerini yaxşılaşdırmışdır.

Azərbaycanın xarici iqtisadi siyasətinin əsas sütununu həm iqtisadi, həm də geosiyasi üstünlükləri təmin edən regional iqtisadi təşəbbüs və təşkilatlarda fəal iştirak təşkil edir.

1993-cü ildə Aİ-nin dəstəyi ilə irəli sürülən Avropa-Qafqaz-Asiya Nəqliyyat Dəhlizi (TRACECA) təşəbbüsü Azərbaycanı Şərqlə Qərb arasında mühüm tranzit əlaqə vasitəsi kimi yerləşdirib. Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu və təkmilləşdirilmiş yol şəbəkələri kimi nəqliyyat infrastrukturuna böyük sərmayə yatırmaqla Azərbaycan hazırda Çin, Mərkəzi Asiya və Avropa arasında ticarəti asanlaşdıran Kəmər və Yol Təşəbbüsünün (BRI) Orta Dəhlizinin əsas aktorudur.

GUAM-ın (Demokratiya və İqtisadi İnkişaf Naminə Təşkilatı) təsisçi üzvü kimi Azərbaycan Gürcüstan, Ukrayna və Moldova arasında regional inteqrasiyanın gücləndirilməsini dəstəkləyir. GUAM-ın iqtisadi gündəliyinə Azərbaycanın fəal rol oynadığı gömrük sisteminin sadələşdirilməsi, ticarətin liberallaşdırılması və rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı daxildir [1].

İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT) çərçivəsində Azərbaycan, xüsusilə İslam İnkişaf Bankı vasitəsilə güzəştli ticarət sazişləri və inkişafın maliyyələşdirilməsi mexanizmlərindən faydalanır. Müstəqil Dövlətlər Birliyinə (MDB) üzvlük həm də Azərbaycana postsovet bazarlarına və texniki əməkdaşlıq çərçivələrinə çıxış imkanı verir, baxmayaraq ki, ölkə ehtiyatlı mövqe nümayiş etdirərək, öz siyasətinin müstəqil və balanslı qalmasını təmin edir.

Bəlkə də ən mühüm çoxtərəfli ambisiya Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) üzv olmaqdır. Azərbaycan 1997-ci ildən müşahidəçi statusuna malikdir və ticarət, əqli mülkiyyət və rəqabət qanunlarını ÜTT standartlarına uyğunlaşdırmaq üçün davamlı səylərlə bir neçə dəfə danışıqlar aparmışdır. ÜTT-yə üzvlüyün Azərbaycan məhsulları üçün yeni bazarlar açacağı, investorların inamını artıracağı və ölkənin qlobal ticarətdə mübahisələrin həlli potensialını gücləndirəcəyi gözlənilir.

Azərbaycanın xarici iqtisadi siyasəti yeni mərhələyə qədəm qoyub, burada şaxələndirmə, rəqabətqabiliyyətlilik və regional inteqrasiya resurslardan asılılıqdan daha çox üstünlük təşkil edir. Ticarət tərəfdaşlıqlarını genişləndirməklə, qeyri-neft sektorlarına XBİ cəlb etməklə və çoxtərəfli iqtisadi institutlarda iştirak etməklə Azərbaycan davamlı, ixracyönümlü iqtisadiyyat qurmağı hədəfləyir. Regional dəhlizlərin və xüsusi iqtisadi zonaların strateji istifadəsi, hüquqi və investisiya mühitində islahatlarla yanaşı, ölkəni Avrasiya ticarətində və əlaqədə getdikcə daha təsirli rol oynamağa məcbur edir. ÜTT-yə üzvlük və institusional islahatlar kimi çağırışlar qalmasına baxmayaraq, Azərbaycanın istiqaməti qlobal iqtisadiyyatla davamlı və inklüziv iqtisadi əlaqəyə dair aydın öhdəliyi əks etdirir.

Azərbaycanın Xarici İqtisadi İştirakının Artırılması Problemləri və Perspektivləri

Azərbaycanın qlobal iqtisadiyyata daha dərindən inteqrasiya etmək səyləri getdikcə mürəkkəb xarici çağırışlarla formalaşır. Bunlardan başlıcası, sürətlə dəyişən qlobal ticarət dinamikası və inkişaf edən sanksiyalar rejimləri ilə yanaşı, ölkənin tarixən mübahisəli regionda coğrafi mövqeyindən irəli gələn geosiyasi risklərdir [2].

Cənubi Qafqaz strateji əhəmiyyətə malik və həssas region olaraq qalır. Azərbaycan hərbi və diplomatik mövqeyini gücləndirsə də, xüsusən 2020-ci ildə Qarabağ müharibəsi və sonrakı ərazi qazanclarından sonra-regional sülh quruculuğunda davam edən qeyri-müəyyənlik investorların əhval-

ruhiyyəsinə təsir etməkdə davam edir. Kövrək atəşkəs və qonşu Ermənistanla gərgin münasibətlər tranzit dəhlizlərini poza, infrastruktura zərər verə və xarici tərəfdaşlığı gərginləşdirə bilər.

Bundan əlavə, qlobal ticarət dinamikası, o cümlədən artan proteksionizm, dəyişkən təchizat zəncirləri və texnoloji pozulmalar əlavə maneələr yaradır. COVID-19 pandemiyası həddən artıq qloballaşmış təchizat sistemlərində zəiflikləri üzə çıxararaq, ölkələri istehsalı lokallaşdırmağa və dəyişkən tərəfdaşlardan uzaqlaşmağa sövq etdi. Bu qlobal tendensiyalar Azərbaycan kimi ixracdan asılı iqtisadiyyatlar, xüsusən də neft, neft-kimya və kənd təsərrüfatı kimi sektorlar üçün risklər yaradır.

Sanksiya mühiti, xüsusən də Azərbaycanın iki əsas regional tərəfdaşı olan İran və Rusiyanı hədəf alanlar maliyyə və logistika şəbəkələrini çətinləşdirə bilər. Məsələn, Qərb dövlətlərinin ikinci dərəcəli sanksiyaları Azərbaycanın Rusiya və ya İran dəhlizləri vasitəsilə ticarətinə mane ola bilər və ya müəyyən maliyyə alətlərinə çıxışı məhdudlaşdıra bilər. Beləliklə, Azərbaycan Qərb, Rusiya, Türkiyə və Çinlə münasibətlərini balanslaşdıraraq davamlı olaraq qlobal güclər arasında naviqasiya etməlidir.

Makroiqtisadi sabitliyə və infrastruktura əhəmiyyətli investisiyalara baxmayaraq, Azərbaycan hələ də onun xarici iqtisadi fəaliyyətinin effektivliyinə mane olan əhəmiyyətli daxili məhdudiyyətlərlə üzləşir. Ən kritik məhdudiyyətlərdən biri xüsusilə Bakıdan kənar regionlarda infrastruktur boşluğudur. Paytaxt Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı və Ələt Azad İqtisadi Zonası kimi qabaqcıl nəqliyyat və logistika imkanlarına malik olsa da ölkənin digər bölgələrində vahid dəmir yolu, avtomobil yolu və anbar şəbəkələri yoxdur. Bu qeyri-bərabər inkişaf, xüsusən də kənd təsərrüfatı ixracı və regional istehsal klasterləri üçün logistika səmərəsizliyi yaradır.

Bürokratik səmərəsizliklər də problem yaradır. Baxmayaraq ki, Azərbaycan öz biznes mühitinin yaxşılaşdırılmasında irəliləyiş əldə etsə də (bu onun Dünya Bankının Doing Business reytinqində öz əksini tapmışdır), gömrük rəsmiləşdirilməsi, müqavilələrin icrası və dövlət satınalmalarının şəffaflığı kimi sahələrdə problemlər qalmaqdadır. İnvestorlar və ixracatçılar gecikmələr, uyğun olmayan tənzimləmələr və dövlət orqanları arasında qeyri-kafi koordinasiya barədə məlumat verməyə davam edirlər.

Bundan əlavə, institusional imkan məhdudiyyətləri Azərbaycanın mürəkkəb ticarət danışıqlarında, investisiya müqavilələrində və çoxtərəfli platformalarda effektiv iştirak etmək qabiliyyətinə təsir göstərir. Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) üzvlükdə yavaş irəliləyiş qismən daxili qaydaların beynəlxalq normalara uyğunlaşdırılmasında hüquqi və inzibati maneələrlə bağlıdır. İqtisadi diplomatiya sahəsində məhdud imkanlar – məsələn, beynəlxalq ticarət hüququ, transsərhəd vergitutma və rəqəmsal ticarət üzrə ixtisaslaşmış təlimlər – Azərbaycanın qlobal iqtisadi tərəfdaşlıqlarının faydalarını maksimum dərəcədə artırmaq qabiliyyətinə daha da mane olur.

Bundan əlavə, insan kapitalının inkişafı ilə bağlı problemlər əhəmiyyətli darboğaz olaraq qalır. Şaxələnmiş, innovasiyaya əsaslanan ixrac iqtisadiyyatına keçid logistika, rəqəmsal marketinq, maliyyə menecmenti və xarici dil bilikləri üzrə qabaqcıl bacarıqlara malik işçi qüvvəsi tələb edir. Mövcud peşə və ali təhsil sistemləri bu yaranan iqtisadi ehtiyaclara tam uyğun gəlmir.

Rəqabətliliyin və İqtisadi Diplomatiyanın Gücləndirilməsi üzrə Siyasi Tövsiyələr

Bu çağırışların öhdəsindən gəlmək və qlobal iqtisadiyyatda öz mövqeyini gücləndirmək üçün Azərbaycan rəqabət qabiliyyəti, diversifikasiya və institusional islahatlara əsaslanan vahid və gələcəyə hesablanmış siyasət gündəliyi qəbul etməlidir [3].

Birincisi, ölkə regional əlaqəyə diqqət yetirməklə infrastrukturun modernləşdirilməsinə sərmayə qoymağa davam etməlidir. Kənd təsərrüfatı rayonları ilə ixrac terminalları arasında dəmir yolu əlaqələrinin yaxşılaşdırılmasına, soyuducu anbarların genişləndirilməsinə və multimodal logistika qovşaqlarının yaradılmasına üstünlük verilməlidir. Bu, nəinki ticarətin səmərəliliyini artıracaq, həm də Mərkəzi Asiya və Çindən tranzit nəqliyyatı cəlb edəcək.

İkincisi, Azərbaycan e-hökumət islahatlarını dərinləşdirmək və tənzimləmə prosedurlarında şəffaflığı artırmaqla ağıllı bürokratiya yanaşmasını tətbiq etməlidir. "Bir Pəncərə" gömrük rəsmiləşdirilməsi sistemi kimi rəqəmsal platformaların əhatə dairəsinin və etibarlılığının genişləndiril-

məsi əməliyyat xərclərini azaldacaq və biznesin inamını artıracaq. Ticarətin asanlaşdırılması tədbirlərinin ÜTT-nin Ticarətin Asanlaşdırılması Sazişində qeyd olunanlar kimi qabaqcıl beynəlxalq təcrübələrlə uyğunlaşdırılması sürətləndirilməlidir.

Üçüncüsü, məqsədyönlü institusional potensialın yaradılması vacibdir. Buraya beynəlxalq ticarət hüququ və siyasəti üzrə ixtisaslaşmış təlim mərkəzlərinin yaradılması və məlumatlara əsaslanan iqtisadi diplomatiyanı dəstəkləyən beyin mərkəzlərinin yaradılması daxildir. Səfirliklər və konsulluqlar imkanları müəyyən etmək, mübahisələri həll etmək, regional və qlobal iqtisadi forumlarda Azərbaycanın maraqlarını təmsil etmək qabiliyyətinə malik ticarət attaşeləri ilə təchiz edilməlidir.

Dördüncüsü, ixracın inkişafı, infrastruktur investisiyaları və innovasiyaların maliyyələşdirilməsində dövlət-özəl tərəfdaşlıqlarının (PPPs) təşviq edilməsi əlavə resursları və təcrübəni səfərbər edə bilər. Vergi güzəştləri, birgə maliyyələşdirmə sxemləri və risk zəmanətlərinin təklif edilməsi kritik inkişaf layihələrində özəl sektorun iştirakını təşviq edəcək.

Beşincisi, Azərbaycan təhsil islahatları və əmək bazarının uyğunlaşdırılması yolu ilə öz insan kapitalı sərmayəsini genişləndirməlidir. Texniki və peşə təhsili və təlimi (TVET) proqramlarının genişləndirilməsi, universitetlər və sənayelər arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsi və regionlarda startap ekosistemlərinin dəstəklənməsi 21-ci əsrin ticarəti və innovasiyası üçün uyğun işçi qüvvəsi yarada bilər [7].

Nəhayət, Azərbaycan daha iddialı iqtisadi diplomatiya strategiyası həyata keçirməlidir. ÜTT-yə üzvlüklə bağlı danışıqlarda fəal iştirak, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT) və GUAM kimi təşkilatlarla daha dərin əməkdaşlıq və azad ticarət danışıqlarında iştirak Azərbaycanın ticarət inteqrasiyasını gücləndirəcək. Ölkənin Avropa və Asiya arasında neytral və səmərəli tranzit mərkəzi kimi təşviq edilməsi onun geosiyasi və iqtisadi təsirini də artıracaq.

Nəticə

Azərbaycan xarici iqtisadi trayektoriyasının kritik mərhələsindədir. O, beynəlxalq iştirakını genişləndirməkdə və iqtisadiyyatını şaxələndirməkdə əhəmiyyətli irəliləyiş əldə etsə də, həm xarici, həm də daxili çağırışlar düşünülmüş, strateji cavablar tələb edir. Geosiyasi dəyişkənlik, dəyişən qlobal ticarət paradiqmaları və sanksiyalar təzyiqləri inkişaf etmiş infrastruktur, institusional səriştə və uzaqgörən diplomatiya ilə balanslaşdırılmalıdır. Rəqabət qabiliyyətinə, insan kapitalına və rəqəmsal inteqrasiyaya sərmayə qoymaqla Azərbaycan qlobal iqtisadiyyatda daha möhkəm və təsirli rolu təmin edə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Asian Development Bank. (2022). Improving Connectivity and Regional Integration in the South Caucasus
2. AZPROMO (2022). Investment Climate Overview of Azerbaijan
3. International Monetary Fund. (2023). IMF Country Report: Azerbaijan
4. Ministry of Economy of Azerbaijan. (2023). Strategic Roadmaps and Infrastructure Initiatives
5. State Customs Committee of Azerbaijan. (2023). Foreign Trade Reports
6. TRACECA. (2023). Regional Transport Review: Azerbaijan
7. UNDP Azerbaijan. (2022). Institutional Reform and Economic Diversification
8. WTO. (2023). Trade Facilitation and Accession Reports: Azerbaijan
9. World Bank. (2023). Azerbaijan: Country Economic Memorandum

Уммухабиба Мамедтаги Галандарова
к.н., доцент, БГУ

Суть внешнеэкономических связей Азербайджана и их приоритеты

Резюме

Цель исследования является анализ основных характеристик, современных тенденций и стратегических приоритетов внешнеэкономических связей Азербайджана в целях усиления глобальной экономической интеграции и устойчивого развития страны.

Методология работы заключалась в анализе сущности и приоритетов внешнеэкономических связей Азербайджана посредством статистической оценки торговых и инвестиционных потоков и сравнительного анализа моделей международного экономического сотрудничества.

Прикладная важность исследования заключается в том, что оно позволит прояснить и продемонстрировать, как укрепление внешнеэкономических связей Азербайджана на основе национальных приоритетов может способствовать устойчивому экономическому росту, диверсификации экспорта и повышению международной конкурентоспособности.

Результаты исследования подтвердили, что внешнеэкономические связи Азербайджана все больше формируются под влиянием приоритетов диверсификации, стратегического регионального партнерства и экспортно-ориентированных стратегий, что способствует усилению интеграции страны в мировую экономику и повышению ее долгосрочной экономической конкурентоспособности.

Оригинальность исследований и научная инновация исследования заключается в его всестороннем анализе меняющихся основ внешнеэкономической политики Азербайджана и акценте на стратегической ориентации на ненефтяные секторы и региональную экономическую интеграцию как ключевые факторы устойчивой национальной конкурентоспособности.

Ключевые слова: экономические связи Азербайджана, интеграция, национальные приоритеты, международное сотрудничество, глобальный, стратегическая ориентация.

Ummuhabiba Mammadtaghi Galandarova
Ph.D, associated professor, BSU

The essence of Azerbaijan's foreign economic relations and its priorities

Summary

The purpose of the study is to analyze the fundamental characteristics, current trends, and strategic priorities of Azerbaijan's foreign economic relations in order to strengthen the country's global economic integration and sustainable development.

Methodology of the work consisted of analyzing the essence and priorities of Azerbaijan's foreign economic relations through statistical assessment of trade and investment flows and comparative analysis of international economic cooperation models.

The applied importance of the research is that it will clarify and demonstrate how strengthening Azerbaijan's foreign economic relations based on national priorities can contribute to sustainable economic growth, export diversification, and enhanced international competitiveness.

Research findings confirmed that Azerbaijan's foreign economic relations are increasingly shaped by diversification priorities, strategic regional partnerships, and export-oriented strategies, strengthening the country's integration into the global economy and strengthening its long-term economic competitiveness.

Research originality and scientific innovation of the study lies in its comprehensive analysis of Azerbaijan's evolving foreign economic policy framework and its emphasis on strategic orientation to non-oil sectors and regional economic integration as key factors for sustainable national competitiveness.

Keywords: Azerbaijan's economic relations, integration, national priorities, international cooperation, global, strategic orientation